

FÜZI LÁSZLÓ

Együtt élni képpel, verssel

élmény – ihlet – inspiráció

FÜZI LÁSZLÓ (1955) Kecskemét

Élmény – ihlet – inspiráció? Úgy érzem, irodalom és képzőművészet egymásra hatásával, műveket kölcsönösen inspiráló voltával kapcsolatosan villanásokat és állandó mozgásokat bemutató írással kellene előállnom. A kép, amely előhívott egy írást, a vers, ahogy annak képi megjelenítésére ösztönözte a grafikusművészt, példák sorát kellene bemutatni ahhoz, hogy bizonyítsam a művészeti ágak egy-többől fakadásának és egylényegűségének tételét. Vibráló, művek sorát felidéző esszé lehetne a válasz az előbbieket során felvetett kérdésekre, legalábbis az első tűnődések során gondoltam ezt, aztán azt éreztem, hogy már a kérdés felvetése során is a megfoghatatlanság tartományába kerültem, merthogy joggal kérdeztem magamtól azonnal a választ is sejtve: újrateremthető-e egy vers a grafika eszközeivel, avagy elmondható-e a kép egy vers által?

Nem beszélve arról, hogy magam verset sem írtam sohasem, úgymond, szépprózát sem, festeni-rajzolni pedig soha nem rajzoltam, így a kérdésre sem tudok mindkét oldal sajtószereplését figyelembe vevő választ adni. Így a villanások és vibrálások helyett maradok az epikusságnál, arról beszélek, hogy a magam világában hosszú évtizedek művészetre figyelő érdeklődése során miképpen él együtt az irodalom, a képző- és az iparművészet.

Mondják és tudjuk, a magyar szellemi élet irodalom-központú, legalábbis hosszú századok során, még a 20. századra rányöven is az volt. Történelmi képzeinkben mindig az írók *mellett* élnek a képzőművészek, s róluk kevesebbet tudunk, mint az írókról. Ha művészeti életéről beszélek, akkor is az irodalom-központúság ugrik egyből elő, most is mondom, még a 20. században is. Gyerekkorom az irodalomhoz való kötődés kialakulásával telt, könyvtárakba jártam, ha tehettem, könyvet vásároltam, s korán, a gimnáziumi évektől olvastam az irodalmi folyóiratokat. Azt mondhatom, ha szociológiai értelemben nem is, de az érdeklődésem irányát tekintve egyenes út vezetett az egyetemre, ott is a magyar-történelem szakra, mindazon kérdések megválaszolását, amelyek akkor foglalkoztattak, ezen szakok segítségével tartottam megválaszolhatónak. A kép akkor, s még sokáig hiányként volt jelen a gondolkodásomban. Tudtam, éreztem, hogy szükségem van rá, de nem tudtam, hol találok magamnak általam is elfogadható képet. Még diákkoromban, s azután is maradtak a rep-rók... Gyerekkoromban nálunk otthon nem voltak képek a falakon. Egyik távoli rokonunk rajztanár volt, nagybátyámék tőle vásároltak egy képet, ez volt az első „eredeti” kép, amelyet falon láttam. Ma is figyelem a barátaim, ismerőseim szobájában a falakat, a képek, könyvek sokat elmondanak egy családról és egy gondolkodásmódról. Az egyetemistaként megismert értelmiségieknél, itthon is, Erdélyben is a falak mindenütt képekkel és könyvekkel voltak tele.

A tanítás sem segítette művészettörténeti-képzőművészeti vagy éppen zenei érdeklődésem kialakulását. Az általános iskolai rajztanítás kimerült abban, hogy egy almát vagy téglát kellett lerajzolni, minden magyarázat, előkészítés nélkül, ezért aztán mindig ugyanúgy rajzoltam le az aktuális almát vagy téglát, semmiféle „fejlődést” nem tapasztaltam ilyen jellegű tevékenységemben, énekórán lemezt hallgattunk, ez ismétlődött a középiskolában is, igaz, akkor némi zenetörténet előkerült már, a műalkotások elemzésére kijelölt órák azonban csak úgy csöndesen elteltek... Ma sem tudom, hogy lehetne ezeket az órákat ismereteket adva, élményszerűsége törekedve és a készségeket fejlesztve megtartani. Ezen a ponton mindig felidéződik bennem Németh László 1939. januári napló-bejegyzése: „Magdával reggelenként a franciát gyakoroljuk: most kezdte, s az anyját akarja új tudományával meglepni a születésnapjára. Amíg az iskolába érünk, elragozunk egy ígét, át vesszük húszszavas liliputi szótárunk, s csinálunk egy-egy mondatocskát. Délután, ha magunkra maradunk, olvasni tanul. Azt hiszem, kitűnő érzéke van a nyelvekhez, s izgat, hogy mit tudok kihozni belőle. Délben ott várom az Áldás utcai iskola előtt, amíg kiengedik, s idehaza az egész délutánt elherdálom azzal, hogy a francia

Schidlofból a szavakat fontosságuk rendjében négy csoportba osztom, s egész kis elméletet dolgozok ki, hogy lehet az első három-négyszáz szócsoporthoz begyakorolni. Az igékből indulok ki, van negyvenötven ige, a többinek szinte anyja, s mindenik más nyelvtani alak begyakorlására alkalmas. A főneveket tíz-tizenkét fogalomkörbe osztottam (test, rokonság, ház, város, világ stb.), ez is mindenik más-más ágakhoz húz; ki lehet dolgozni egy táblázatot, melyben oldalt az igék, fölül a főnévcsoportok, majd a begyakorlandó nyelvtani alakok állnak...” Mit kellene még tanítani, kérdezem, ha ez a szöveg eszembe jut. Ma az alaptantárgyak mellett egészségtant, gazdasági, jogi ismereteket, számítástechnikát, hogyan kapcsolódhatnak mindehhez a művészeti tárgyak, az irodalom, a művészettörténet és a zene? Vagy az alapokat kellene lerakni, s az érdeklődést felkelteni, hogy mindenki azon a területen tájékozódhasson, amelyikre hajlama és érdeklődése viszi?

Az irodalom, legalábbis számomra, kevés ismeretet adott a képzőművészeti-művészettörténeti érdeklődés kialakulásához. Németh hatalmas terjedelmű életművében, ezt az életművet már középiskolás koromban olvastam, képzőművészettel kapcsolatos utalásokat alig találtam, s ha olyan, a külső körülmények miatt késve megismert klasszikus írókat nézek, mint Márai Sándor, akkor ebben a vonatkozásban először a naplójában rögzített heves Picasso-ellenes kirohanásai jutnak eszembe. Itt csak egyet idézek közülük, 1957-ből: „Egy folyóiratban Picassót kérdezték egy amerikai. A Mester, hetvenöt éves, a francia Riviérán villájában fogadja a látogatót, fiatal szeretője társaságában. A közhelyek, amelyeket mond, elképesztően együgyűek. De Picasso beszélgetés közben felkiált, mondván, hogy soha ennyi bölcsességet nem mondott a nyilvánosság számára. (Sic!) A reneszánszban megpofozták volna ezt a buja, arrogáns öreg pojácát és csalót.” Tudom, természetesen tudom, hogy Márai a Picasso-jelenséget utasította el, elvonultságában, magára utaltságában a világsztár művész elfogadottsága ingerelte, ahogy, mondjuk, Illyés-ellenes kirohanásai mögött is ott állt Illyés elfogadottsága s önmaga kiszorítottsága. (Itt csak zárójelben Márai gőgjét is megemlítem, s ehhez hozzáteszem, hogy volt mit és volt is kitől örökölnie azt. Ugyancsak a napló 1957-es kötetében idézi édesanyja első, '56 után írt levelét: „Mi tudjuk, hogy más nem segít, csak az idő. De az időben még a vízcseppből is cseppkő lesz. Olyannak kell lenni, mint a kő.”)

Mindezzel együtt Márai idézett megjegyzése esztétikai ítéletet is tartalmaz. Szépségeszménye – ne felejtjük, ő fordított magyarra először egy írást Kafkától – a múlt századok eszményeit őrizte, miközben idegenül állt 20. századi alkotások előtt, példának okáért D. H. Lawrence képei szerinte ideges sietséggel érzékeltetik azt az „erotikus zavart, amely könyveiben messianisztikus fellengzősséggel nyilatkozott meg”. Valamiféle séma működött nála akkor, amikor a maga esztétikai beidegződöttségein kívüli munkákkal vagy életművekkel találkozott, s ez számos más esetben is befolyásolta a véleményét.

Tudom, egy-két példa semmit nem bizonyít, ezért elővettem az utóbbi időszak legnagyobb terjedelmű esszéválogatását, *A magyar esszé antológiája* négy kötetben, 2006-ban és 2007-ben jelent meg az Osiris Kiadónál közel négyezer(!) oldalon. Reprezentatív antológia, következtetéseket mégis nehéz levonni belőle, főképpen a kiadás körülményei miatt. Az első két kötet Domokos Mátyás szerkesztésében látott napvilágot, ezek a kötetek a *Sorskérdések* alcímet viselték, a harmadik kötet már Domokos Mátyás halála után jelent meg, az ő szerkesztői alapvetését Lakatos András teljesítette ki, ennek a kötetnek az alcíme az *Irodalom* volt, míg a negyedik kötetet Takáts József szerkesztette *Esszék a kultúráról* címmel. Ebben a kötetben, ha jól számoltam, huszonöt tárgykör szerepel, ezek egyike a képzőművészet (*Művészfejek* a fejezet címe), s összesen három ide sorolt írást találunk itt, egyet Fülep Lajostól, egyet Alexander Bernáttól és egyet Hoffmann Edith-től. Irodalmunk reprezentatív esszéantológiájában ez a három írás foglalkozik művészettörténettel. Egy antológiából mindig hiányoznak írások, a „műfaj” megkerülhetetlen sajátossága ez, az arányok mégis utalnak valamire... Most is azt mondom, ellenkező példákat is elő lehetne venni, mondjuk, Kassák Lajostól elindulva Fülep Lajoson át Cs. Szabó Lászlóig, Nagy Lászlóig, Juhász Ferencig, Tandori Dezsőig és Tolnai Ottóig vagy éppen Térey Jánosig (akinek az építészet iránti érdeklődése közismert volt, s akinek, merthogy akkor egyikünknek sem volt ideje rá, amikor itt járt, Kecskemét építészetéből semmit nem tudtam megmutatni) és Géczy Jánosig, s Markó Béla verseiig, a hiányokat azonban egyetlen ellenkező előjelű példa sem pótolja.

Az irodalom iránti érdeklődésemben és tanulmányaim első hullámában nem találtam olyan kiindulópontot, amelyik a képzőművészet felé is elindított volna, noha képet már ekkor is vásároltunk, egy

Martyn Ferenc-szitanyomatot, ez volt az első közös képünk Ágival. Előtte egyikünknek sem volt semmi, s pénzünk képvásárlásra később sem nagyon volt. Kecskeméten – miután a Forráshoz kerültem 1982-ben – azonban mégis másképpen történt minden. Itt közelebb voltam a művészeti-kulturális intézményekhez, mint korábban bárhol. Igaz, Szegeden, egyetemistaként nem is lehettem volna közel hozzájuk, s számomra fontos volt, hogy Ilia Mihály, Lengyel András és Baka István közelében lehettem. Egerben tanítottam, a tanítás mellett irodalmi esteket szerveztem, ez lekötötte az energiáimat. Kecskemétre a hatvanas és a hetvenes évek nagy hulláma után kerültünk, ekkor már erős művészeti élet volt itt. Létezett a Naiv Múzeum, a Szórakaténusz, a felújított Cifrapalotában 1983-ban nyílt meg a Kecskeméti Képtár nagyszerű gyűjteményekkel, s itt minden testközelben volt, mindenkivel mindenről lehetett beszélgetni. A naiv anyag megdöbbentett, Tóth Menyhért szintén. Sokszor mentem vissza megnézni a nagy képeket, egészen addig, amíg azok belém nem ívódtak. A Forrás a nyolcvanas években fedezte fel a maga számára a kecskeméti kulturális-művészeti hagyományokat, természetesen igaz, hogy előtte is foglalkozott mindezzel, de a nyolcvanas évek közepétől, a „politizáló” számok után fontos tematikus számok jöttek, a Cifrapalotáról, Kodályról, ide sorolom a népfőiskola-számot, több írás foglalkozott a naiv festőkkel, valójában a képanyagot válogatva ismertem meg a munkásságukat, Tóth Menyhért munkásságának rétegeit is így ismertem meg, s számos közlés után, ezek közül Sümegi György *Tóth Menyhért: levelek, vallomások* című közlését említem meg, írásos hagyatékának részleteivel is találkozhattam, ennek az írásos hagyatékunk is meg kellene jelennie egyszer. Kecskeméten meglepett az is, hogy mindenki együtt volt, tudtak és beszélgettek egymással az emberek. Amikorra mi Kecskemétre kerültünk, Romsics Ignác már nem dolgozott az itteni levéltárban, az emlékezéseiben azonban olvastam, hogy sokat beszélgetett Buda Ferencsel és Zám Tiborral, a legtöbbet pedig Komáromi Attilával. Ferivel és Tiborral – vele sajnos nagyon rövid ideig – a Forrásnál együtt voltam, Attilával szinte az idekerülésünk pillanatától sokat beszélgettünk és beszélgetünk máig. Egy délután Buda Ferivel kimentünk Lakitelekre Lezsák Sándorhoz, ott volt nála Zám Tibor és Pócs Péter, így volt együtt az itteni világ, a közösségiségnek ez a természetessége erősen inspiráló erővel hatott rám. Ekkor ismertem meg Bahget Iskandert, így akkor a szociofotó felé nyílt meg előttem egy csatorna.

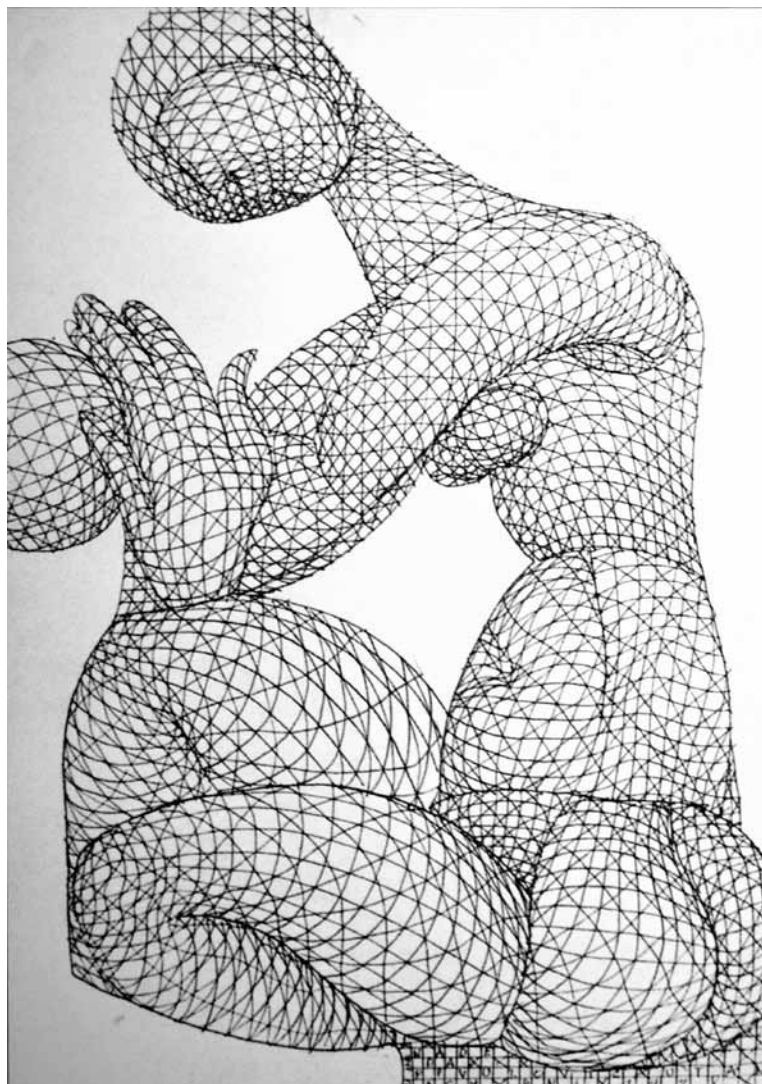
Irodalmi-művészeti világban éltem akkor, ahhoz azonban, hogy a képzőművészethez a korábbiaknál közelebb kerüljek, még újabb mozzanatokra is szükség volt. Nem csupán ebben a vonatkozásban, hanem egész életutam felől nézve is fontos volt a megismerkedésem Benes Józseffel. Benes ismert és jelentős festőművészként a politikai és rendőrségi üldöztetések elől 1978-ban települt át Szegedre, Gerle Margit keramikumművész akkor már a felesége volt, majd onnét költöztek át Kecskemétre. Az itteni Bolyai Gimnáziumban rendezte meg Bánszky Pál megyei múzeumigazgató Benes kiállítását, ennek a kiállításnak a megnyitóján láttam először a képeit. Először megdöbbentettek a munkái, évek kellettek, hogy közel kerüljek hozzájuk, évek s beszélgetések hosszú sora...

A vajdasági világban is írók közt érezte jól magát, Kecskeméten is így volt ez, a baráti találkozók során pedig mindig újabb történetek kerültek elő. A beszélgetések során Benes beszélt a vajdasági írókkal való barátságáról, hallgattuk az anekdotáit, s beszélt a képeiről is, a motívumairól, színeiről, indíttatásairól. Ott és akkor Benes képei és Gerle Margit kerámiai számomra nem úgy voltak képek és műtárgyak, ahogy a múzeumokban lévő képek és műtárgyak azok, hanem tudni lehetett róluk, hogy megteremtőiknek miért volt fontos a létrehozásuk. Az évek-évtizedek során a változásokat is megfigyelhettem rajtuk. Egyik, éppen a Forrásban megjelent esszéjében Domokos Mátyás idézte a huszonnyolc éves Bartók Béla Ziegler Mártához írott leveléből a következőket: „Erősen hiszem és vallom, hogy minden igaz művészet a külvilágból magunkba szedett impressziók – az »élmény«-ek hatása alatt nyilvánul meg. Aki azért fest egy tájképet, csak hogy éppen tájképet fessen, aki azért ír egy szimfóniát, csak hogy éppen szimfóniát írjon, az legjobb esetben is nem egyéb egy jó mesterembnél. Nem tudok másképpen művészeti termékeket elképzelni, mint alkotója határtalan lelkesedésének, elkeseredésének, dühének, bosszújának, szarkazmusának megnyilatkozásait. Azelőtt nem hittem, míg magamon nem tapasztaltam, hogy valakinek a művei tulajdonképpen életrajznál pontosabban jelölik meg életének nevezetes eseményeit, irányító szenvedélyeit. Persze csak igazi és igaz művésztől beszélünk.” Az idő változásait, átalakulását megismerkedésünktől Benes József képein figyelhettem meg, rétegről rétegre, színről színre, motívumról motívumra lehetett nála nyomon követni a változásokat. Sokat írtam már róla, ezért itt csak annyit mondok, hogy

a korszerűség és az a szépség, ami a 20. század végén és a 21. elején még egyáltalán elképzelhető volt és elképzelhető, az én számomra Benes képein mutatta meg magát.

Azt viszont, hogy a képekkel és műtárgyakkal együtt lehet élni, Géczi Jánostól tanultam meg. A kilencvenes évek elején-közepén sokat voltunk Jánoséknál. Veszprémi lakásuk, paloznaki nyaralójuk képekkel volt tele, emlékszem, a paloznaki szőlősorok között egy Várnagy Ildikó-műtárgyra bukkantunk rá. János vitt el bennünket Veszprémben Szilágyi Lászlóhoz és feleségéhez, Zoéhoz. Nem tudtunk nem vásárolni tőlük, János javaslatára látogattuk meg Salföldön Raffay Bélát, „Sanyikát”, ahogy barátai hívják, s családját, hosszú, végigbeszélgetett napot töltöttünk náluk. Újabb képek, barátságok, kiállítások következtek, újabb tétetek, művészi törekvések megismerésének pillanatai. A Keserü Ilona művészetével foglalkozó esszéjében Nádas Péter az író és a festő párbeszédének lehetetlenségéről ír: „A vizualitás nyelvének és a verbalitás nyelvének olyan szinten kéne a kifejezésben találkoznia, amilyen szinten ők nem társalognak egymással” – írja, majd hozzáteszi: „A kívánatos szinten nincsen kimunkált nyelvük. Habár egymással való közeledésüknek minden kultúrában, koronként is különbözőképpen, de megvan a maga bejáratott, hogy ne mondjam, konvencionális módszere.” Ehhez a vitathatatlan igazságot tartalmazó megállapításhoz annyit teszek hozzá, hogy az irodalmi alkotás esetében sincs ez másképpen, sőt, egyáltalán nem hiszem, hogy bármilyen műfajban született bármelyik mű leírható és elmondható lenne a verbalitás szintjén. A megértés valahol máshol történik, az érzelmek és az érzelmeket is elfogadó értelem területén.

A képeké is, s a verseké is...

NAGY PÁL, Bujá formák, 1975–79